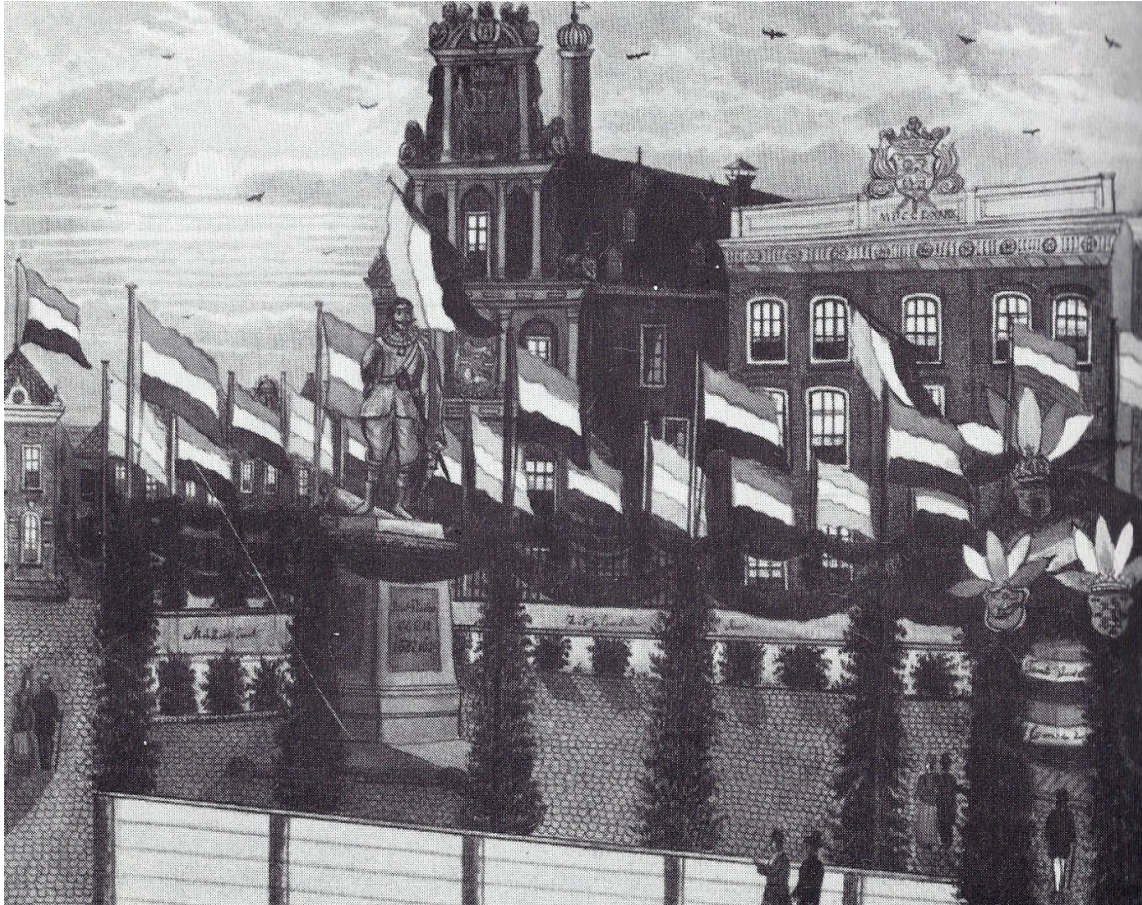

Een held op sokkel?

Jan Pieterszoon Coen 1587-2011

Naam: Rick Otten
E-mail: rick.otten@hotmail.com
Datum van voltooiing: 13-6-2011

Inhoudsopgave

Inleiding	1
1. Jan Pieterszoon Coen	2
2. Waarom kreeg Jan Pieterszoon Coen een standbeeld in 1893?	4
3. Het standbeeld in de koloniale periode (1929, 1937)	7
Conclusie	10
Literatuurlijst	13

Inleiding

Op dinsdag 30 mei 1893 werd in Hoorn het standbeeld van Jan Pieterszoon Coen onthuld. Het standbeeld werd op de Rode Steen geplaatst, het stadsplein. De gouverneur-generaal van de VOC, aan het begin van de zestiende eeuw, werd hierdoor geëerd voor zijn verdiensten jegens de samenleving. Toch was en is er vaak discussie geweest of het wel terecht was dat Coen een standbeeld kreeg en of dit standbeeld niet weg moest. Deze vraag was vooral verbonden met het drama op de Banda-eilanden. Onder leiding van Coen vond op de Banda-eilanden een militaire expeditie plaats om het monopolie op de nootmuskaat te behouden met veel doden tot gevolg. Dit riep de vraag op waarom Coen een standbeeld kreeg en of deze argumenten in latere tijden nog steeds van betekenis zijn. Hiervoor is een tijdsafbakening gekozen die van 1893 tot 1949 loopt.

Rond deze tijd, voorjaar 2011, was het standbeeld opnieuw in opspraak gekomen. Vanuit een burgerinitiatief kwam het idee om het standbeeld weg te halen. De argumenten hiertoe waren eenzijdig en de gebruikte term genocide was zelfs aantoonbaar onjuist. Deze actualiteit maakte het interessant om de gehele kwestie in een historisch perspectief te zetten. In de conclusie zal ik de actualiteit behandelen.

Dit onderzoek behandelde de vraag: Waarom werd Jan Pieterszoon Coen een “held op sokkel” in Hoorn en in hoeverre zijn de gehanteerde argumenten daartoe nog steeds van betekenis tussen 1893 en 1949? Voor het beantwoorden van deze vraag was het ten eerste van belang om naar de persoon Coen te kijken. Wie was hij? Hoe kunnen wij zijn karakter omschrijven? Welke daden heeft hij verricht op de Banda-eilanden? Ten tweede werd onderzocht waarom Coen een standbeeld kreeg. Waren er bepaalde omstandigheden in die tijd die het standbeeld mogelijk maakten? Wat was de rol van zijn imago in het besluit om een standbeeld op te richten? Ten derde werd onderzocht in hoeverre deze argumenten nog van betekenis zijn tussen 1893 en 1949. Wordt er op dezelfde manier naar Coen gekeken als in 1893? Was er sprake van een veranderde tijdsgeest? In dit onderzoek zal blijken dat er een bepaald denkkader was van waaruit het standbeeld mogelijk was geworden.

Bij de zoektocht naar bronnen voor dit onderzoek ben ik enkele partijen dank verschuldigd. In de bibliotheken van het West-Fries Archief en het Koninklijk Instituut van de Tropen waren primaire bronnen te raadplegen die thuis per internet zijn opgezocht in hun catalogi. Door zoektermen als standbeeld, Coen, Hoorn, V.O.C et cetera kwamen er interessante resultaten. Daarnaast was de krantendatabank van de Koninklijke Bibliotheek van grote waarde. Door dezelfde zoekwoorden te gebruiken werden diverse kranten uit de jaren 1893, 1929 en 1937 gevonden. De secundaire literatuur was al aanwezig in vorm van tijdschrift of was beschikbaar in plaatselijke bibliotheken. Deze literatuur bevatte informatie die de primaire bronnen in een breder historisch perspectief zette. Vooral het boek van Spruijt is hierbij van waarde geweest. Het jubileumboek over de V.O.C. was vooral handig bij de kwestie van de Banda-eilanden. Het gaf een indicatie van het aantal slachtoffers en info over wat er gebeurde. Het artikel in het Historisch Nieuwsblad hielp mij bij het achterhalen en formuleren van de visie van Coen in Nederlands-Indië. Ik dank alle instanties en personen die mij op enigerlei wijze hebben geholpen bij de totstandkoming van dit onderzoek.

Rick Otten

1. Jan Pieterszoon Coen

Jan Pieterszoon Coen werd geboren op 7 januari 1587 in Hoorn. Hij overleed op 21 september 1629 op slechts 42-jarige leeftijd. Over zijn jeugd hebben wij altijd niet veel geweten: “De jaren zijner jeugd liggen voor ons grootendeels in het duister.”¹ Hij groeide op in een stad die bruist van leven. Vol van de verhalen over verre bestemmingen ging hij voor een carrière in de handel, waardoor hij voor een paar jaar in Rome gaat wonen. Hier leerde hij dubbel boekhouden. Dit was een manier van boekhouden met een grootboek, dagboek en kasboek, waarbij een koopman zicht heeft op zijn schulden en zijn vorderingen.² Deze kennis zou Coen in zijn latere leven goed kunnen gebruiken. In december 1607 begon zijn carrière bij de Verenigde Oost-Indische Compagnie als onderkoopman op een schip. In zijn tijd bij de VOC was hij een opvallend persoon. Wat was hiervan de oorzaak?

In zijn eerste periode als gouverneur-generaal van de VOC, van 1618-1623, had Coen veel energie gestoken in het monopoliseren van de specerijenhandel, hierbij heeft hij zich vooral gericht op de kruidnagel en nootmuskaat. De kruidnagel groeide uitsluitend op de Molukken. De Portugezen waren weliswaar eerder dan Hollanders op de Molukken, maar de vriendschap tussen de Portugezen en de plaatselijke leiders was tanende. Samen met de Ambonezen versloeg de VOC de Portugezen waarna verbonden werden gesloten. De Nederlanders hadden vaste voet gekregen op Ambon.³ Een heel ander verhaal was de handel in de nootmuskaat. Deze groeide uitsluitend op de Banda-eilanden.

“Sinds 1602 had de VOC een exclusief contract met de hoofden van Banda. De bevolking zou alle foelie en nootmuskaat aan de Nederlanders leveren. De Bandanezen ontdoken deze afspraak echter voortdurend omdat de Compagnie niet bij machte bleek in ruil voor specerijen voldoende voedsel en kleding te leveren. Om in leven te blijven moesten zij wel handeldrijven met andere Europese en Aziatische kooplieden.”⁴

Voor de VOC en Coen was deze actie onacceptabel. Een contract was een contract, een afspraak was een afspraak vond de VOC. Nootmuskaat en foelie waren zeer zeldzaam en leverden veel geld op voor de VOC, concurrentie van anderen was niet gewenst. Eind februari 1621 kwam Coen met een vloot voor Banda aan. Op 15 april besloot de kriegsraad om de Bandanezen “van 't land te dryven.”⁵ Vijftienduizend Bandanezen werden afgeslacht, verdreven of tot slaaf gemaakt.⁶ Het is van belang om een drietal vragen te stellen bij deze actie.

Heeft Coen gehandeld uit wreedheid? De meningen lopen uiteen. Het huidige beeld is negatief, Coen zou het symbool zijn van alles wat bruto, slecht en fout was aan de

¹Hendrikus Colijn, Dispereert niet... : rede ter herdenking van den 350sten geboortedag van Jan Pietersz. Coen uitgesproken te Hoorn den 1sten Februari 1937 (Amsterdam 1937) 6.

² Ruud Spruit, J.P. Coen – Dagen en daden in dienst van de V.O.C. (Houten 1987) 14.

³ Ibidem, 66.

⁴ Leo Akveld en Els Jacobs (red.), De kleurrijke wereld van de V.O.C. – Nationaal jubileumboek 2002 (Bussum 2002) 113.

⁵J.M. Fuchs, Jan Pieterszoon Coen : in uitspraken van hemzelf en anderen (Baarn 1937) 15.

⁶Akveld e.a., De kleurrijke wereld, 113.

compagnie.⁷ In de Verslagen der algemeene vergaderingen van het Indisch genootschap van het jaar 1887 stelde Dr. H.J.A.M. Schaapman dat Coen niet een wreedaard was die het mensenleven niets acht, niet een wreedaard was die er van genoot om een mensenleven te vernietigen.⁸ Hoe kwam het dan dat Coen toch als symbool voor wreedheid is komen te staan? Wellicht dat we het antwoord moeten zoeken in de postkoloniale tijd waarin genocide volgens internationaal recht strafbaar is. Genocide is het verrichten van handelingen met als opzet het vernietigen, geheel of gedeeltelijk, van een nationale, etnische, raciale of religieuze groepering. In de epiloog zal ik hierop terugkomen.

Heeft Coen anders kunnen handelen? Schaapman stelde de vraag of het geen tijd was om “geweldige maatregelen” te nemen. Volgens hem werd de VOC belemmerd in haar functioneren. De vestiging van de alleenheerschappij in de Indische Archipel, de op de loer liggende Engelsen, de onbetrouwbaarheid van de Javaanse bevolking, waren dit omstandigheden waarbij een zachtere weg mogelijk was geweest? Schaapman ging zelfs verder door te stellen:

“Dit eene staat vast: niet uit wreedheid, niet uit lust om te martelen en bloed te vergieten heeft Jan Pieterszoon Coen op de Banda-eilanden geheerscht, geregeerd en oorlog gevoerd op de wijze als hij gedaan heeft. Hij heeft naar een streng en ernstig plichtsgevoel gehandeld, en gehoorzaamd aan den plicht die hem door zijne overheid was opgelegd, voor welke hij geen ander middel wist te vinden. Indien de middelen hard zijn geweest, indien de middelen gewelddadig waren, indien de gebruikte middelen de rechte maat overschreden – in het groote en in het kleine heerscht niet dezelfde regel.”⁹

Wat was de rol van het karakter van Coen in het drama op de Banda-eilanden? In de toespraak van Schaapman uit 1887 werd veel lof geuit over Coen, wat hij in latere jaren nogmaals deed. Er waren echter ook critici. De historicus J.A. van der Chijs stelde in 1886:

“Tijdgenooten, gewoon aan wreede en ligtvaardige executiën, spraken luide hunne afkeuring uit over hetgeen Coen toeliet, zoo niet gelastte aan weerlooze en eigenlijk onschuldig Bandasche hoofden te verrigten; met hoeveel te meer regt mogen wij onze verantwoordiging over zoodanige handelwijze, ons afgrijzen van zulk moorden te kennen geven. Ware voor Coen niet reeds een standbeeld opgerigt, ik betwijfel of zulks nog zoude verrijzen. Aan zijn naam kleeft bloed.”¹⁰

In 1886 stelde Mr. J. A. van der Chijs dat hij één standbeeld van Coen, die in Batavia, genoeg vond. Hij betwijfelde of er een tweede zou komen, want naar zijn mening kleefde er bloed aan zijn naam. In latere tijden bleef de kritiek onverminderd bestaan. In 1933 werd in het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde een psychografie over Coen gepubliceerd. De auteur, Dr. Bergman, dichtte Coen een plek tussen de flegmatici toe: “Koel noemen wij den mensch, die over lijken wandelt, zonder daarbij wat te voelen.....”¹¹ Dit gegeven leek in verband te staan met een andere eigenschap. Zijneerder

⁷ Ibidem, 113.

⁸ Schaapman, H.J.A.M., ‘Een standbeeld voor Jan Pietersz. Coen, te Hoorn’, Verslagen der algemeene vergaderingen van het Indisch genootschap (1887) 120-121.

⁹ Schaapman, ‘Een standbeeld’, 121.

¹⁰ J.A. van der Chijs, De vestiging van het Nederlandsch gezag over de Banda Eilanden 1599-1621 (Batavia 1886). Geciteerd in Fuchs, Jan Pieterszoon Coen, 14.

¹¹ Fuchs, Jan Pieterszoon Coen, 15.

genoemde gevoel voor plichtsbetrachting heeft hij altijd hoog in het vaandel gehad. Hij eiste niets anders dan strenge plichtsbetrachting van zichzelf, in de vervulling daarvan vond hij vrede. Dit verklaarde zijn hardheid, onverbiddelijkheid tegen hen die het niet zo nauw hiermee namen. Deze karaktereigenschap was duidelijk terug te zien in het drama op Banda.

In recente historiografie is het leven van Coen behandeld waarin zijn visie als gouverneur-generaal werd geschetst. In deze visie had hij een duidelijk idee ontwikkeld over het doen en laten van de VOC in Indië. Ten eerste moest de Compagnie serieus aan het werk met volksplantingen, mislukkingen en avontuurzoekers waren niet gewenst. Men moest juist “eerlijke, vrome, arbeidzame en nederige mannen en vrouwen” aantrekken. Daarnaast had de Compagnie een vast bolwerk nodig, vanuit dit bolwerk moesten handelsstromen worden gecoördineerd en bewaakt. Dit was belangrijk omdat Europese concurrenten op de loer lagen. Ten slotte moest de specerijenhandel worden gemonopoliseerd. Enkele specerijen kwamen alleen voor in specifieke streken waardoor de VOC gericht zijn slag moest slaan.¹² Deze visie heeft geleid tot zijn latere daden. Voor deze daden werd hij menigmaal verguisd, maar in latere tijden ook geëerd.

2. Waarom kreeg Jan Pieterszoon Coen een standbeeld in 1893?

De eerder genoemde historicus Van der Chijs maakte in 1886 duidelijk dat tijdgenoten van Coen zijn acties sterk afkeurden, ondanks dat zij gewend waren aan dit soort daden. Daarnaast betwijfelde hij of er nog een standbeeld voor Coen zou komen, volgens hem kleefde er bloed aan zijn naam. Toch liet dit standbeeld niet lang op zich wachten, slechts enkele jaren. Hoe kwam het dat hij, ondanks afschuwelijke daden, een standbeeld kreeg in zijn geboortestad Hoorn?

Om deze vraag te beantwoorden beginnen we bij het begin. In 1887 werd in Hoorn de driehonderdstegeboortedag van Coen herdacht. Een jaar voor het Coenfeest nodigden burgemeester Van Dedem, voorzitter Aghina van de Vereeniging voor Volksvermaken en stadshistoricus Kroon belangstellenden uit tot een bespreking van het idee om op de driehonderdste verjaardag van de geboortedag van Coen een hulde aan zijn nagedachtenis te brengen. Uit deze bespreking kwamen twee ideeën naar voren: een standbeeld of zuil oprichten en Coenfeesten op 7 januari 1887. Het laatste idee werd positief ontvangen, het eerste met enige bedenkingen.¹³ Een maand na de feestelijkheden van januari 1887 werd in de gemeenteraad het idee geopperd én aanvaard om een standbeeld voor Coen op te richten.¹⁴ In het Haagse *Diligentia* kwam het Indisch Genootschap bijeen. Diverse ministers en Kamerleden luisterden naar het betoog van de eerder genoemde Schaepman:

“Een standbeeld voor Jan Pieterszoon Coen, voor den man die door zijn gedrag op de Banda-eilanden een bloedvlek heeft geworpen op de geschiedenis der Indische

¹²Panhuysen, Luc, ‘Ontziet uw vijanden niet, God is met ons’, *Historisch Nieuwsblad* 10 (2009) 37.

¹³Zoonen A. van, ‘Standbeeld Jan Pieterszoon Coen 100 jaar geleden ‘op heilige grond’ onthuld’, *Oud Hoorn* 15 (1993) 44.

¹⁴Spruit, J.P. Coen 114-115.

Compagnie; een standbeeld voor den man, die op het bevel der bewindslieden niet heeft gearzeld die eilandengroep te ontvolken; een standbeeld voor den man, die niet gearzeld heeft tot dien prijs onze heerschappij in de Molukken te koopen! (...) “Wij gaan een standbeeld oprichten voor Jan Pieterszoon Coen, een standbeeld dat getuigen zal van onzen eerbied voor zijne daden, van onze hulde en onze waardeering; wij gaan een standbeeld oprichten voor een man, die welke vlek er dan ook op hem moge kleven, toch voor ons staat in het kleed ener grootheid, die in den vollen zin van het woord toch ook eene zedelijke grootheid is.”¹⁵

In dit citaat kwamen ambivalente gedachten over Coen aan de orde. Aan de ene kant stelde Schaepman dat hij, in opdracht, een bloedvlek heeft geworpen op de geschiedenis van de VOC. Het leek er dus op dat hij het eens was met de kritiek van de historicus Van der Chijs, dat één jaar voor deze toespraak werd gepubliceerd. Toch maakte Schaepman een verrassende draai want aan de andere kant gaf hij aan dat de oprichting van het standbeeld te maken had met onze waardering, hulde en eerbied voor zijn daden. Hoe waren deze ambivalente gedachten mogelijk? Om deze vraag te beantwoorden dient men te kijken naar de erfenis van Coen en de tijdsgeest van 1893.

Aan het einde van de negentiende eeuw vierde het nationalisme hoogtij, wat te merken was in de volgende passage:

“Het is geen gewone lof, die men toebedeelt, als men zelfs van een Jan Pieterszoon Coen niet meer zegt dan dat hij een zoon was van zijn volk. In de zeventiende eeuw was het volk der Nederlanden een groot en een grootsch volk, een volk, dat als met wonderdadige macht zichzelf had geschapen en dat uit een overdadige volheid van kleine, fraaie, bekoorlijke kracht en leven.”¹⁶

De uitspraak van Schaepman omschreef de tijdsgeest nauwkeurig. In het boek Oriëntatie op geschiedenis van Marcel van Riessen e.a. werden nationalistes treffend omschreven: nationalistes bestudeerden de geschiedenis en ordenden haar op zo'n manier dat de moderne natie er een vanzelfsprekende uitkomst van was.¹⁷ De ophemeling van het Nederlandse volk uit de zeventiende eeuw bleek dus voort te komen uit het idee dat de natie van de negentiende eeuw verheerlijkt moest worden. In deze natie was er ook plek voor het Koloniaal Rijk omdat er, in meer of mindere mate, sprake was van geestverwantschap. Hierdoor werden de negatieve daden van Coen in een positiever daglicht gezet. Sterker nog, zijn karakter werd zelfs “ongeschonden” genoemd!¹⁸

“Uit zijne vaderstad en streek brengt hij daar mede een eerlijkheid, die niets ontziet, eene klaarheid, die alles waarneemt, een openhartigheid, die niets verbergt. Hij is daarbij zeer modest van leven, zedich, van goeden aert, geen dronkaart, niet hoovaerdich, in raedt zeer bequaem, in stuk van de coopmanschapenboeckhouden hem wel verstaende.”¹⁹

¹⁵ Schaapman, 'Een standbeeld', 126.

¹⁶ Ibidem, 127.

¹⁷ Marcel van Riessen e.a., Oriëntatie op geschiedenis – Basisboek voor de vakdocent (Assen 2008) 310.

¹⁸ A.E. Zimmerman e.a., De onthulling van het standbeeld van Jan Pieterszoon Coen te Hoorn, op 30 Mei 1893 (Hoorn 1893) 8. Zimmerman e.a., De onthulling, 7.

¹⁹ Zimmerman e.a., De onthulling, 8.

Zo werd Coens uiterlijk en karakter beschreven in 1893, het jaar waarin hij een standbeeld kreeg in Hoorn. Schaepman roemde in zijn onthullingsrede zijn karakter en functioneren. Deze uitspraak had een nationalistisch accent, zijn karakter werd immers toegedicht aan zijn omgeving. Het nationalisme vierde duidelijk hoogtij in deze periode, dit bleek ook uit andere passages en bronnen. Of Coen daadwerkelijk van goede aard was geweest was altijd een punt van discussie geweest. Wat in ieder geval duidelijk kan worden gesteld, nogmaals, was dat de beeldvorming van Coen onderhevig was aan de tijdsgeest en daarnaast zijn erfenis.

Op 30 mei 1893 vond de onthulling plaats van het standbeeld van Coen in Hoorn. Één dag voor de feestelijkheden wordt in Het nieuws van den dag een krantenartikel gepubliceerd. De auteur legde uit dat er een standbeeld kwam omdat velen overtuigd warendat de stichter van Batavia een standbeeld verdiende. Hier had men ook geld en moeite voor over. Niet omdat hij een “weldoener der mensheid” is geweest, maar omdat hij het waardig was uit een “specifiek Nederlandsch oogpunt”. Met dit oogpunt werd bedoeld dat hij de stichter was van ons Koloniaal Rijk en dat hij een dusdanig hechte grondslag aan heeft gegeven dat het kon worden uitgebreid en behouden, tot op de dag van 30 mei 1893.²⁰

De erfenis van Coen bestond in 1893 niet alleen uit de stichting van een Koloniaal Rijk. Coens persoon en verdiensten waren onderwerp van lofuiting: “Ziet dezen Jan Pietersz. Coen: (...) een groote geest, een staatsman, een veldheer, een wetgever en een bestierder, tot veroveren en heerschen als geboren.”²¹ Zijn verdiensten in het Koloniaal Rijk werden in het verlengde van zijn persoon gezien, daarom werd Coens karakter gezien als voorbeeld voor allen. Schaepman heeft dit verwoord in zijn onthullingsrede.

Toch was er in de discussie over het oprichten van een standbeeld geen sprake van unanimititeit. Zo was het men niet ontgaan dat de liberale historici uit de laatste jaren van de negentiende eeuw wat minder selectief de archieven bestudeerden. Als tegengeluid probeerden de voorstanders de kritiek op Coen af te doen door te beweren dat Coen uit plichtsbefef handelde.²² Dit was een argument wat al eerder naar voren kwam. Daarnaast was de Koninklijke familie niet aanwezig op de dag van onthulling. De redenen hiervoor hebben te maken met de ontwikkelingen rondom de toenmalige Atjeh-oorlog, er was namelijk sprake van groeiend verzet tegen het optreden van Nederland in Atjeh. Coen werd daarom de personificatie van het kolonialisme en op die manier een omstreden figuur.²³

Na de onthulling van het standbeeld was in het stadhuis een afsluitende bijeenkomst. In deze bijeenkomst deed Tak van Poortvliet, minister van Binnenlandse Zaken, twee bijzondere mededelingen. Namens Hare Majesteit benoemde hij F. Leenhoff, de beeldhouwer, tot Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw. Daarnaast werd Dr. Aghina, secretaris van het uitvoerend comite, benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau. Dit was speciaal omdat deze titels worden verleend aan mensen die een bijzondere dienst hebben verleend aan de samenleving. Deze benoemingen onderstreepten de tijdsgeest. 's Avonds werd de dag afgesloten met een vuurwerkspektakel. Hoorn was een “feestvierende stad, wier opgewekte stemming dien

²⁰ Het nieuws van den dag, 30 mei 1893, voorpagina.

²¹Zimmerman e.a., De onthulling, 10.

²²Spruit, J.P. Coen 116.

²³Ibidem, 118-119.

dag door geen wanklank verstoord werd.”²⁴ Toch was de discussie over het standbeeld en het leven van Coen niet beëindigd, deze liep in de resterende jaren van de koloniale periode door.

3. Het standbeeld in de koloniale periode (1929, 1937)

In de resterende periode van de koloniale tijd, van 1893 tot 1949, was de historische persoon Coen regelmatig besproken en in het nieuws geweest. Dit gold ook voor de discussie over het standbeeld in Hoorn. In de periode 1893-1949 waren er een tweetal Coenjaren geweest: 1929 en 1937. Aangezien het besluit tot het oprichten van een standbeeld uit de festiviteiten van het Coenjaar 1887 voortkwam zijn deze twee jaren belangrijke ijkpunten. Daarnaast waren er ook enkele boekpublicaties geweest en was er zelfs een toneelstuk over Coen geschreven. Aan de hand van deze informatie werd onderzocht in hoeverre de argumenten tot het oprichten van een standbeeld in 1893 nog van betekenis waren. Was de erfenis van Coen in deze jaren nog steeds belangrijk genoeg voor het rechtvaardigen van een standbeeld? Speelde de destijdsgeest een rol in de discussie rondom het standbeeld?

In 1934 verscheen het boek *Jan Pieterszoon Coen: levensbeschrijving* van Herman Colenbrander. Hierin beweerde Colenbrander dat latere gouverneur-generaals als Van Diemen en Speelman belangrijk zijn geweest voor de stichting en uitbreiding van een Koloniaal Rijk, maar dat van Coen het initiatief kwam: “Zijn naam is even onverbreekelijk aan Nederlandsch-Indie verbonden als die van Robert Clive aan het Aziatisch imperium der Britten.”²⁵ Daarnaast beweerde Hendrikus Colijn, toenmalig minister-president, in de herdenkingsrede *Dispereert niet...* uit 1937 dat Coen een ereplaats hoorde te verdienen. Deze ereplaats zou hij te danken moeten hebben aan het leggen van de grondslagen van een Koloniaal Rijk en daarmee voor de welvaart en de plaats onder de volken van het huidige Nederland.²⁶ Hierdoor werd wederom, een halve eeuw na de oprichting van het standbeeld, een belangrijk deel van de erfenis van Coen aangehaald. Bovendien zit hier nog een ander aspect aan vast: het verkrijgen van een Koloniaal Rijk werd verbonden met een plaats onder de volken.

Ook het karakter en gedrag van Coen werden als deel van zijn erfenis in 1929 en 1937 opnieuw herdacht. In het *Nieuws van den dag voor Nederlandsch-Indie* van 2 februari 1937 werd opgemerkt dat Colijn de nadruk legde in zijn rede op Coens strenge, eenvoudige en onzelfzuchtige kracht.²⁷ Volgens Colijn zou Coen hebben gewild dat wij zijn voorbeeld zouden volgen in opofferingsgezindheid, dapperheid, zorgvuldig beraad en het dienen van een groter Nederland.²⁸ Het karakter van Coen werd door H.P. Geerke in *Jan Pieterszoon Coen: de baanbreker in ons Indie* zelfs vergeleken met die van Benito Mussolini:

²⁴Zimmerman e.a., *De onthulling*, 18.

²⁵Colenbrander, Herman Theodoor, *Jan Pietersz. Coen : levensbeschrijving* (Den Haag 1934). Geciteerd in Fuchs, *Jan Pieterszoon Coen*, 38.

²⁶Colijn, *Dispereertniet*, 20.

²⁷ Het nieuws van den dag voor NL-indie, 2 februari 1937, voorpagina.

²⁸Colijn, *Dispereertniet*, 22.

“Mussolini en Coen, beide mensen, krachtfiguren, die hun tijdgenoten beter willen maken, geen van tweeën afkeerig van geweld, alle twee practici en ... overtuigd van eigen voortreffelijkheid. Beiden opgekomen uit een kleinburgerlijk milieu. Er zullen nog wel meer punten van overeenkomst tusschen die twee te vinden zijn.”²⁹

Deze uitspraak moest wel in de context worden gezet. De publicatie van het boek van Geerke vond plaats in 1929, de latere geschiedenis wist men toen nog niet. Ik vermoedde dat deze uitspraak niet representatief was voor 1929, toch kunnen wij hier lering uittrekken. Het fascisme bevatte een sterke leiderscultus waarbij de leider werd verheerlijkt op een religieuze manier. Met dat gegeven werd de vergelijking met Coen getrokken, aangezien Coen als gouverneur-generaal een hoge positie binnen de VOC had.

Ook de tijdsgeest had in 1929 en 1937 een nationalistisch karakter, maar ditmaal was het in een afgezwakte vorm. Weliswaar verwees Colijn in zijn toespraak naar het dienen van een “groter Nederland”, maar de eerder genoemde grootspraak die Schaepman gebruikte toen hij Nederlanders probeerde te duiden bleef ditmaal achterwege. De oorzaak van deze afzwakking kunnen wij wellicht vinden in de volgende twee voorbeelden van kritiek die Coen ten deel valt in die tijd.

Ten eerste, in de Nieuwe Rotterdamsche Courant van 26 mei 1929 werd vooruitgeblikt naar de herdenking van de 300ste sterfdag van Coen. Ondanks dat de krant verwachtte dat deze dag, 21 september 1929, niet voorbij zal gaan zonder herdenking, plaatste het toch enige kanttekeningen. Zo vermeldde de krant dat historisch onderzoek de tekortkomingen en aarzelingen van Coen aan het licht hebben gebracht.³⁰ Ten tweede werd er door schrijver Jan Jacob Slauerhoff gewerkt aan een toneelstuk in 1930, genaamd Jan Pieterszoon Coen. In dit toneelstuk werd de persoonlijkheid van Coen “weinig verheffend”, zonet negatief geschetst. De opvoering van dit toneelstuk werd keer op keer uitgesteld omdat het aanleiding zou geven tot demonstraties tegen het kolonialisme. Er kwam ook veel kritiek op het toneelstuk omdat geen geschiedgetrouw beeld zou geven.³¹ Ik vermoed dat de perikelen rondom het toneelstuk ook voor een deel te maken hebben met de herinnering aan Coen. Voor velen was Coen een held vanwege zijn erfenis. Bovendien waren het economisch moeilijke tijden tijdens de publicatie, men had behoefte aan nationale eigenwaarde.

De reactie op de kritiek die Coen ten deel viel in deze periode liet niet op zich wachten. Burgemeester H.C. Leemhorst vond in 1929 dat er te zwaar werd getild aan de negatieve daden van Coen:

“Coen’s nagedachtenis verdient een andere bejegening dan haar ten deel valt van hen, binnen wier al te engen gezichtskring slechts valt, wat hij heeft misdaan – voor al te velen helaas datgene wat zij het gemakkelijkst in anderen vermogen waar te nemen – en wien ten eenenmale ontgaan die prachtige eigenschappen, die hem hebben doen zijn, wat hij voor ons geweest is en die hem hebben doen volbrengen, wat hij ons heeft nagelaten. Zeker, hardvochtigheid heeft een donkere schaduw op zijn leven geworpen, maar hoe

²⁹Geerke, H.P., Jan Pieterszoon Coen: de baanbreker in ons Indië (Utrecht 1929). Geciteerd in Spruit, J.P. Coen, 121.

³⁰ Nieuwe Rotterdamsche Courant, 26 mei 1929.

³¹ Spruit, J.P. Coen 120-121.

talrijk andere eigenschappen heeft hij niet bezeten, die hem aanspraak geven op althans onze bewondering en dankbaarheid.”³²

Leemhorst beweerde hiermee, zeker niet als eerste, dat de erfenis van Coen zwaarwegender is dan zijn hardvochtige acties. Daarnaast had ook Colijn oog in zijn rede voor de misstappen van Coen. Zo keurde hij de daden tegen de bewoners van de Banda-eilanden af en noemt deze hardvochtig en wreed. Maar hij voegde er wel aan toe dat de tijd waarin Coen leefde, een andere stempel draagt dan de onze: “Deze daad moet gezien worden in de omlijsting van zijn tijd.”³³ Bovendien achtte historicus Carel Gerretson in 1944 dat de tijd gekomen was voor Coens eerherstel. Hij benadrukte de gehoorzaamheid en oprechtheid van Coen. Zijn negatieve daden duidde hij als volgt: “Indien het waar is, dat het omlauwerde zwaard in het wapen van Coen’s stad bevlekt is met onrechtvaardig vergoten bloed, laat ons dan, bij zoveel wat ons smart, het hoofd buigen en zwijgen.”³⁴ Hiermee bedoelde Gerretson niet dat we selectief naar de geschiedenis moeten kijken, maar dat we zijn fouten moeten erkennen. Deze uitspraak diende in een bijzondere context. Nederland was in 1944 bezet en Nederlands-Indië was op dat moment bezet door Japan. Ik vermoedde dat Gerretson pleitte voor eerherstel en zwijgen zodat deze kwestie geen ruzie kon veroorzaken in de koloniale verhoudingen. Het was immers geen vanzelfsprekendheid dat Nederland en Nederlands-Indië weer zouden worden verbonden als de Tweede Wereldoorlog was afgelopen.

Tot slot, de morele kwestie rondom de daden en het standbeeld van Coen was onderwerp geweest van een felle discussie. De eerder genoemde historicus Colenbrander hekelde deze: “Men mete aan Coen niet aan de maatstaven die men zichzelf wil zien aangelegd. Zijn tijd bracht andere gevoelens, andere inzichten, andere methoden dan de onze voort.”³⁵ Deze opvatting en stellingname hebben echter niet geleid tot een verstomming in de discussie. Integendeel.

³²Leemhorst, H.C., Plechtige herdenking van Jan Pieterszoon Coen in de Grootte Kerk van zijn vaderstad Hoorn, 350 jaren na zijn geboorte: openingsrede (Hoorn 1937) 3.

³³Colijn, *Dispereertniet*, 20-21.

³⁴ Spruit, J.P. Coen, 121.

³⁵Colenbrander, *Jan Pietersz. Coen*. Geciteerd in Fuchs, *Jan Pieterszoon Coen*, 39.

Conclusie

“Liorne op plek Coen”. Eind februari 2011 las ik dit krantenartikel in het Noord-Hollands Dagblad. In het artikel stond dat binnenstadsbewoner Eric van de Beek een idee lanceerde op de website www.verbeterdebuurt.nl. Inwoners konden hier een initiatief plaatsen en bij voldoende steun zal de gemeente Hoorn naar het idee kijken. Het idee van Van de Beek is om het standbeeld van Coen te vervangen. Dat zou een flinke verbetering voor de buurt zijn omdat aan de gouverneur-generaal van de VOC een “smet van genocide kleeft”.³⁶ In plaats van Coen zou Pieter Janszoon Liorne een standbeeld moeten krijgen. Liorne zou beter geschikt zijn omdat hij een onbesmet blazoen heeft. Met zijn uitvinding, het Fluitschip, zou hij een belangrijke bijdrage hebben gedaan aan de Gouden Eeuw van de Republiek. Op de website stond naast dit initiatief ook een tegeninitiatief: het beeld moest juist worden behouden! Hierin probeerden enkele mensen Coen in een breder perspectief te zetten door ook zijn verdiensten te benoemen. Ook werd er beweerd dat niet de gehele bevolking van de Banda-eilanden is uitgemoord maar dat een deel ook was gedeporteerd. Van de Beek reageerde hierop fel: “We kunnen trots zijn op de VOC, maar we moeten ons schamen voor het op een voetstuk plaatsen van Coen, de grootste moordenaar uit de vaderlandse geschiedenis. Ik weet niet waar u uw informatie vandaan haalt, maar Coen heeft wel degelijk genocide gepleegd.”³⁷

“Dit is gewoon onze geschiedenis”.³⁸ Enkele dagen na het eerste krantenartikel volgde er een tweede, een grotere. In dit artikel vroeg een oud-klasgenoot van mij, Daphne de Groot, aan drie inwoners van Hoorn wat zij van het voorgestelde plan vonden. Opvallend was dat alle drie de personen een genuanceerde reactie gaven, bij navraag bleek dat dit kwam doordat de geïnterviewde met naam in de krant zou komen. Bij alle drie de reacties was de discussie over het drama op de Banda-eilanden in een breder perspectief gezet: “Toen ze dit beeld plaatsten waren ze trots op onze geschiedenis. Ik vind niet dat dit beeld meteen laat zien dat we het afslachten van Bandanezen goedkeuren.” Inwoner Ellen Hoogeboezem komt oorspronkelijk uit Indonesië, maar maakt zich niet druk om dit beeld:

“We zouden dit standbeeld ook kunnen nemen als voorbeeld hoe het niet moet. Ik denk zelfs nog wel dat hij goede idealen had dat hij hier uit Nederland vertrok, maar dat hij de verkeerde manier gekozen heeft om deze te bereiken. Het is alleen maar goed om hier af en toe bij stil te staan, en er van te leren. Laat Coen hier maar staan!”³⁹

Het moeilijke aan de discussie rondom het standbeeld was de vraag hoe we het drama op de Banda-eilanden moeten duiden. Dat er sprake was van moord op grote schaal lijkt mij onbetwifelbaar. Dat sommigen het etiket “genocide” plakten op het drama vereiste echter een reactie. Er is een verschil tussen massamoord en genocide. Voor de context in dit onderzoek waren er twee van belang. De eerste is dat er bij genocide sprake is van raciaal denken. De moordhandelingen hebben dus een raciaal karakter, mensen worden dus vermoord vanwege hun ras, niet zozeer hun daden. De moorden op de Banda-eilanden

³⁶ Noord-Hollands Dagblad, februari 2011 Stad & Streek.

³⁷ www.verbeterdebuurt.nl. Ga vervolgens naar Hoorn en dan naar de lamp op de Rode Steen.

³⁸ Noord-Hollands Dagblad, 5 maart 2011, Stad & Streek.

³⁹ Noord-Hollands Dagblad, 5 maart 2011, Stad & Streek.

leken vooral uit economische motieven voort te komen, het monopolie op de nootmuskaat stond op het spel. Er was niet sprake van direct raciaal denken. Ten tweede is er bij massamoord sprake van een gebeurtenis met een aanleiding. Bij genocide is er sprake van een systematiek, een stappenplan: classificatie, symbolisatie, dehumanisatie, organisatie, polarisatie, preparatie, exterminatie, ontkenning.⁴⁰ Dit stappenplan was niet te herkennen in de gebeurtenissen op de Banda-eilanden. Ten slotte ben ik tijdens het doen van dit onderzoek nergens een bron tegengekomen waarin de massamoord (!) totaal wordt ontkend.

Dit onderzoek behandelde de vraag: Waarom werd Jan Pieterszoon Coen een “held op sokkel” in Hoorn en in hoeverre zijn de gehanteerde argumenten daartoe nog steeds van betekenis tussen 1893 en 1949?

Coen had een standbeeld gekregen vanwege zijn erfenis en de toenmalige tijdsgeest. Zijn erfenis was tweeledig. Ten eerste werd hij geroemd en heeft hij veel krediet gekregen omdat hij als stichter van het Koloniaal Rijk werd gezien. Ten tweede bestond zijn erfenis ook uit zijn persoonlijkheid waar hij veel lofuiting voor kreeg. Zijn verdiensten in het Koloniaal Rijk werden in het verlengde van zijn persoon gezien, daarom werd Coens karakter gezien als voorbeeld voor allen. Coen had ook een standbeeld gekregen vanwege de toenmalige tijdsgeest. Deze was overwegend nationalistisch waaruit de ophemeling van het Nederlandse volk uit de zeventiende eeuw, inclusief Coen, kon worden verklaard. Hierdoor werden Coens negatieve daden in een positiever daglicht gezet. Dit heeft de oprichting van het standbeeld mogelijk gemaakt.

In de periode 1893-1949 was de aandacht voor Coen en het standbeeld niet bepaald naar de achtergrond verdwenen. Zo bleek dat de erfenis van Coen nog springlevend was. Opnieuw werd er gememoriseerd dat Coen de grondslagen van het Koloniaal Rijk heeft gelegd. Ook de nagedachtenis aan zijn karakter was nog steeds krachtig, maar deze liep toch deuken op. Daarnaast had de tijdsgeest nog steeds te maken met nationalisme, maar wel in een afgezwakte vorm. De oorzaak van deze afzwakking kunnen wij vinden in de kritiek die Coen ten deel valt in die tijd. Historisch onderzoek had zijtekortkomingen en aarzelingen namelijk aangetoond. Bovendien werd in een toneelstuk Coen niet bepaald in een positief daglicht gezet. Het toneelstuk werd keer op keer uitgesteld vanwege mogelijke demonstraties tegen kolonialisme. Er kwamen ook reacties op de kritiek: “Men mete aan Coen niet aan de maatstaven die men zichzelf wil zien aangelegd. Zijn tijd bracht andere gevoelens, andere inzichten, andere methoden dan de onze voort.”⁴¹

Kortom, Coen heeft een standbeeld gekregen vanwege zijn erfenis en de tijdsgeest aan het einde van de negentiende eeuw. In de periode 1893-1949 was zijn erfenis krachtig genoeg om het standbeeld te laten staan. Dit gold ook voor de tijdsgeest in deze periode, ondanks dat deze was afgezwakt. Toch werd er afgelopen voorjaar openlijk getwijfeld aan het standbeeld in Hoorn. Het was mij onbekend of dit ook het geval was in de periode 1949-2010, wellicht dat een nieuw onderzoek in deze behoefte kan voorzien. De recente kritiek zal naar alle waarschijnlijkheid niet verstommen omdat er geen krachtig

⁴⁰ Gregory Stanton, <http://www.genocidewatch.org/aboutgenocide/8stagesofgenocide.html> (z.p. 1998).

⁴¹ Colenbrander, Jan Pietersz. Coen. Geciteerd in Fuchs, Jan Pieterszoon Coen, 39.

tegeluid is, de koloniale verhoudingen zijn immers officieel opgeheven in 1949. Hierdoor werd er in de recente discussie selectiever gekeken naar de daden en het karakter van Coen. Zonder historisch bewustzijn zal de discussie eindeloos blijven. Met dit onderzoek hoop ik dat dit bewustzijn zal toenemen waarna Hoorn kan gaan zoeken naar een oplossing voor alle partijen.

Literatuurlijst

Primaire bronnen:

'Akte voor behoud Standbeeld J.Pz. Coen', 27 februari 2011, website Hoorngids.
http://www.hoorngids.nl/nw79513314201/nieuws/akte_voor_behoud_standbeeld_jpz_coen.html?reactionPg=5#newsArticleReactions (6 maart 2011).

'Bob Entius maakt zich sterk voor standbeeld David de Vries', 23 juli 2008, website Westfries Weekblad. <http://www.echo.nl/wf-ho/buurt/foto/791488/> (7 maart 2011)

Colijn, H., Dispereert niet... : rede ter herdenking van den 350sten geboortedag van Jan Pietersz. Coen uitgesproken te Hoorn den 1sten Februari 1937 (Amsterdam 1937).

Fuchs, J.M., Jan Pieterszoon Coen : in uitspraken van hemzelf en anderen (Baarn 1937).

Groot, Daphne de en Jaap Stiemer 'Dit is gewoon onze geschiedenis', Noord-Hollands Dagblad (5 maart 2011).

Koops, Ruben, 'Standbeeld omstreden VOC-generaal Coen moet weg', 25 februari 2011, website Elsevier.

<http://www.elsevier.nl/web/Nieuws/Nederland/290374/Standbeeld-omstreden-VOCgeneraal-Coen-moet-weg.htm> (5 maart 2011).

Leemhorst, H.C., Plechtige herdenking van Jan Pieterszoon Coen in de Grootte Kerk van zijn vaderstad Hoorn, 350 jaren na zijn geboorte: openingsrede (Hoorn 1937).

Schaapman, H.J.A.M, 'Een standbeeld voor Jan Pietersz. Coen, te Hoorn', Verslagen der algemeene vergaderingen van het Indisch genootschap (1887) 113-128.

'Sokkel moet ware verhaal JPz Coen gaan vertellen', 5 maart 2011, website Hoorngids.
http://www.hoorngids.nl/nieuws/sokkel_moet_ware_verhaal_jpz_coen_gaan_vertellen.html (7 maart 2011).

Zimmerman, A.E. e.a., De onthulling van het standbeeld van Jan Pieterszoon Coen te Hoorn, op 30 Mei 1893 (Hoorn 1893).

Zoonen A. van, 'Standbeeld Jan Pieterszoon Coen 100 jaar geleden 'op heilige grond' onthuld', Oud Hoorn 15 (1993) 44-46.

Secundaire bronnen:

Akveld, Leo en Els Jacobs (red.), De kleurrijke wereld van de VOC – Nationaal jubileumboek 2002 (Bussum 2002) .

Fuchs, J.M., Jan Pieterszoon Coen : in uitspraken van hemzelf en anderen (Baarn 1937).

Panhuysen, Luc, 'Ontziet uw vijanden niet, God is met ons', Historisch Nieuwsblad 10 (2009).

Riessen, Marcel van e.a., Orientatie op geschiedenis – Basisboek voor de vakdocent (Assen 2008).

Spruit, Ruud, 'Jan Pieterszoon Coen; dagen en daden in dienst van de V.O.C.', West-Friesland Oud & Nieuw 54 (1987) 148-163.